

Ольга Будугай,
доцент кафедри іноземних
мов Білоцерківського національного аграрного
університету, кандидат філологічних наук, доцент
УДК 378.22.091.12

9. ВНЕСОК МИКОЛИ ОЛЕКСАНДРОВИЧА КОРФА, НАЩАДКА РОДУ БАРОНІВ ІЗ ВЕСТФАЛІЇ, У РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНІ

***Анотація:** У статті йдеться про роль і специфіку педагогічної діяльності нащадка роду баронів із Західної Німеччини Миколи Олександровича Корфа (1834-1883). Видатний новатор-методист 60-80-х р.р. XIX-го століття на території сучасних Запорізької і Донецької областей України заснував перші в Російській імперії земські та недільні школи, бібліотеки, проводив учительські з'їзди. Згодом його досвід і книги були поширені по всій країні.*

***Ключові слова:** земська школа, недільна школа, сільська бібліотека, методична діяльність, виховний процес.*

Постановка проблеми. Важко уявити розвиток української педагогічної думки сьогодення без міцних підвалин здобутків діячів минулих століть. Важливим етапом у розвитку педагогіки в Україні стало XIX ст.. Діячі освіти цього періоду у своїй діяльності прагнули враховувати передові наукові досягнення Європи. Одним із таких яскравих представників є видатний новатор-методист 60-80-х р.р. XIX-го ст. Микола Олександрович Корф (1834-1883). Він належав до знатного роду баронів Корфів, що походив із Вестфалії, що в Західній Німеччині. Представники цього роду перебували на службі в російських царів ще з XVII-го ст. Микола Олександрович належав до тієї гілки цього роду, яка і раніше дала Росії кількох знаменитих вихідців із Німеччини. Серед них і Йоган-Альбрехт Корф, що був президентом Російської Академії наук (1734-1740), і граф Модест Андрійович Корф – державний діяч, історик, директор Санкт-Петербурзької публічної бібліотеки ім. М. Салтикова-Щедріна (1849-1861) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про новаторську діяльність М. О. Корфа у різні періоди історії вели мову науковці й

краєзнавці України і Росії. Серед них А. Бойко, Л. Бондар, Г. Горська, В. Жилінський, І. Кушніренко, П. Лебедев, Л. Ляшенко, П. Мазур, Л. Михайлова, В. Морозюк, В. Немирович-Данченко, М. Песковський, І. Пуха, Д. Семенов, О. Сухомлинська, Ф. Турченко, Г. Черкаська та ін.

Основним методом дослідження обрано *біографічний*. Видатний педагог сучасності О. Сухомлинська наголосила: «Біографічний підхід в історії педагогіки – це такий спосіб опрацювання, аналізу джерел за якого біографія, особистість педагога виступає, з одного боку, визначальним чинником його творчості, а з іншого – віддзеркалює епоху або ж є її творцем. Біографічний підхід допомагає віднайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, розкрити сутнісні, «знакові» моменти, що стоять за ними, побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності» [4, с. 5]. М. О. Корф став не тільки віддзеркаленням своєї доби, він активно її творив, всотавши передовий досвід різних країн, а також почуття обов'язку, яке в роду баронів Корфів було визначальним для всіх поколінь.

Мета статті – розкрити роль і специфіку діяльності нащадка роду баронів із Західної Німеччини Миколи Олександровича Корфа (1834-1883), показати прогресивний вплив його активної методичної діяльності на розвиток освіти в Україні, яка в роки життя новатора входила до складу Російської імперії. У праці «Українська педагогіка в персоналіях» Л. С. Бондар наголосила: «Педагогічну діяльність М. О. Корфа можна умовно поділити на три періоди: з 1867 р. до ухилення його від земської діяльності й добровільної еміграції за кордон у 1872 р.; з 1872 до 1880 р. – перебування у Швейцарії; повернення в Росію і до останніх днів життя (1880-1883). Не цурався Микола Олександрович і громадської роботи, його обирали повітовим гласним, почесним мировим суддею. У 1866-1872 рр. він активний член, а потім і голова повітової училищної ради в м. Олександрівську (тепер Запоріжжя) – створив нові початкові земські школи (понад 40). Організував учительські з'їзди» [1, с. 349].

Виклад основного матеріалу. Сучасна педагогіка репрезентує постать барона М. О. Корфа як педагога і просвітителя, земського діяча, почесного члена Женевської Академії наук, почесного члена Петербурзького педагогічного товариства, а також Московського комітету письменності та Московського університету. Знаний педагог, методист, діяч у галузі народної освіти, Микола Олександрович став прихильником реформаторського шляху вдосконалення народної освіти у Росії 60-80 р.р. XIX ст..

Педагогічна діяльність М. О. Корфа припадає на складні роки після скасування в країні кріпацтва. Тоді більше, ніж 40 мільйонів селян отримали громадянські права, мали вирішувати багато нових проблем самостійно. Відтак завдання народної освіти стали першочерговими.

Народну школу почали розглядати як інституцію, що повинна мати соціальне й державне значення, і водночас велися дискусії щодо зміни характеру, змісту і методів навчання, збільшення кількості шкіл та контингенту учнів. М. Корф саме в поширенні знань серед народу вбачав свій патріотичний обов'язок. Він створив новий тип сільської початкової школи, яка ввійшла в історію як «корфівська тризимка» (у ній навчання велося «три зими»). Це малокомплектна початкова школа з трирічним навчанням потребувала матеріальної бази, учителів, які володіли запропонованою бароном Корфом методикою.

Новатор сам розробив методику навчання у початковій школі, видав друком навчальні посібники «Малютка», «Русская начальная школа», «Наш друг», «Наше школьное дело». Яким чином педагог і вчений здобув широке визнання і прихильність колег-послідовників ще за життя? Відповісти на це запитання можуть студії життєвого шляху новатора. З повагою і великим інтересом віхи його біографії уточнювали довгі роки земляки-краєзнавці О. Бугайов, В. Жилінський, І. Кушніренко, І. Пуха та ін.

Микола Олександрович Корф народився 2(14) липня 1834 року в Харкові. Мати його була українська поміщиця Єлизавета Тимофіївна Врем'єва (08.02.1811 р.н.), за якою в посаг батьки дали молодцям село Нескучне Олександрівського повіту Катерино-

славської губернії (нині Великоновосілківського району Донецької області). Згодом саме тут її син Микола Корф організує і проведе найперші в імперії учительські з'їзди. Його батько – нащадок остзейських баронів Олександр Федорович Корф (3.05.1803 р.н.) – вільно володів німецькою та французькою мовами, був високоосвіченою людиною. Ранні роки дитинства Миколки, значна частина його життя пов'язані з родовим маєтком у с. Нескучне.

Хлопчик переніс важкі випробування долі: мати померла, коли йому ще не виповнилося й року (01.05.1835 р.). Через рік і 2 місяці батько-вдівець одружився вдруге, сподіваючись, що осиротілий син таким чином матиме материнську ласку. Однак мачуха – дочка банкіра Анна Францівна Бранденбург – виявилася не дуже доброзичливою до хлопчика. Коли народилися її дочки Анна (07.-9.1837 р.) та Ольга (1840 р.), «для хлопця у її серці не знайшлося місця» [2, с. 8]. Любили і дбали про Миколку батько і його няня Олена Іванівна Альберті з м. Риги. Ця жінка прийняла хлопчика з рук матері грудним немовлям і виховувала його до шестирічного віку. Олена Іванівна першою навчила його читати російською і німецькою мовами, залучила до християнської релігії, прищепила любов до фольклору. У роки життя у батьківському будинку Миколка багато часу проводив з прислугою, співчуття та добре ставлення простих людей до нього він відчував уже тоді. До того ж, прикладом у людяному ставленні до простого люду для нього завжди був батько Олександр. Він гуманно ставився до кріпаків і того ж вимагав від сина. Батько підкреслював, що свої бажання молодий барон мусить висловлювати у формі прохань, і аж ніяк не у формі вимог, а також до кожного прохання додавати ввічливе звертання «будь-ласка».

Другим місцем навчання хлопчика стала школа Д. Д. Градовського у маєтку Вовчому Воронезької губернії. Маленького 6-річного Миколку забрала туди рідна сестра матері Миколки, його тітка Тетяна Тимофіївна Корф. Як стверджував дослідник життя барона Корфа М. Песковський, ця розумна жінка заради доброї освіти й виховання своїх двох дітей і небожа Миколки переїхала жити зі свого родового маєтку Погромця у сусідній з

ним масток Вовчий, який належав Д. Д. Градовському, батькові майбутнього професора і публіциста. Тут домашнє навчання було поставлене на широку ногу і організовано дуже розумно. Крім двох дітей Д. Д. Градовського у ній навчалися ще 5 дітей сусідів. Улітку діти навчалися 4 години в день, узимку – 6 годин. Був укомплектований повний штат викладачів, діти багато часу проводили на лоні природи. Барон Корф згадував це навчання як найщасливіші роки у житті. Не випадково йому завжди подобалося життя в селі. Тут у ньому зародився ідеал сільської сімейної школи.

Коли Миколці йшов 9-й рік, батько відвіз сина у Новгород, де його вихованням займався гувернер-німець. У цей рік перебування у Новгороді хлопчик виразно запам'ятав світлий образ батька, який був скромним, людяним, з повагою ставився до прохачів-селян, яких приймав у своєму кабінеті. Через рік Микола потрапляє в місто В'єрро у Ліфляндську губернію, у відомий навчальний заклад Крюммера, де він пробув 2 роки. Тут для сотні вихованців і розмовною, і навчальною була німецька мова. Гарна організація навчання забезпечена високим рівнем викладачів і непересічною особистістю самого директора Крюммера. А відсутність у закладі гніту, воля нагадували хлопцеві школу Д. Д. Градовського, яка запала йому в душу.

Щоб підготуватися до вступу у ліцей, Микола розпочав навчання в Петербурзькому пансіоні Олександра Яковича Філіппова. Саме в цій самовідданій людині Корф розгледів ідеал педагога. Тут юнак полюбив педагогіку і школу, обрав собі остаточно фах на все життя. Після закінчення Петербурзького ліцею М. Корф вступає на державну службу до Департаменту Міністерства юстиції, та ця справа виявилася не до душі молодому барону і він покидає все та переїздить до свого родинного помістя в селі Нескучному Катеринославської губернії. У спогадах він напише, що зі свого 15-річного віку він не провів жодних канікул, не навчаючи якогось сільського хлопчика. Його вабила педагогічна діяльність.

М. О. Корф був не тільки талановитим публіцистом і письменником з педагогічної тематики, а й активним земським діячем та

плідним практиком на тогочасній ниві народної освіти. Входячи до складу земської училищної ради Олександрівського (тепер м. Запоріжжя) повіту (1866–1872 рр.), він наполегливо займався створенням початкових шкіл і відкрив їх більше сорока у селах Катеринославщини. Це був новий тип сільської школи для народу, як її називали – «корфовська тризимка». У цих школах з трирічним терміном навчання уроки викладалися одним вчителем відразу у трьох класах. М. Корф розглядав земську школу як загально-освітню із 3-річним терміном навчання лише як однокомплектну, де один учитель проводить заняття з усіма трьома класами – 1-го, 2-го, 3-го років навчання. Такі школи, як відомо, прижилися в Олександрівському повіті й почали поширюватися по всій території України та Росії.

К. Д. Ушинський високо цінував земську школу як освітній феномен. Протестуючи проти схоластичного навчання, видатний педагог вважав, що діти повинні вивчати навколишню природу та народне життя, а основою навчання мають стати реальні знання, рідна мова та народна творчість. Педагог справедливо вважав, що земська школа може бути основою народної освіти, і підкреслював, що «земська школа і народна школа – синоніми».

М. Корф, який усе життя боровся за реалізацію ідеї загального обов'язкового навчання, земську школу вважав лише першою сходинкою в освіті. Тому мету такої школи він визначив у її сенсі – готувати до життя в соціальному середовищі, в конкретному суспільстві. М. Корф вважав, що школа повинна допомогти дитині стати на шлях самостійної, відданої і творчої праці, знайти власне місце в житті. Його методичні праці, підручники, практичні рекомендації пропонують конкретні прийоми, методи, засоби, форми побудови навчально-виховного процесу, який би відповідав поставленій меті. Аналіз дидактичних праць М. Корфа «Керівництво до навчання грамоти» та «Російська початкова школа» дозволяє стверджувати, що на основі вивчення закономірностей процесу навчання педагог сформулював розвивальний принцип навчання.

Звертаючись до відомих психологічних ідей своїх попередників, а особливо до праць К. Ушинського, він експериментально

не тільки розширив принцип практичності, свідомості, природності, швидкості, легкості, самодіяльності, наочності, врахування індивідуальних особливостей дітей, але саме в земській педагогіці обґрунтував принципи стислості, простоти, раптовості, впевненості в успіху і, що особливо цінно, на наш погляд, подав конкретні практичні поради вчителю щодо їх застосування.

З ініціативи М. Корфа у земських школах втілювалися основні дидактичні принципи розвивального навчання, а саме: не вимагати від дітей заучувати матеріал без розуміння, забезпечувати доступність у навчанні, не звільняти дітей від самостійного обдумування, не залишати дітей без допомоги, у навчанні йти вперед, спираючись на вивчений матеріал. Особливу увагу педагог приділяв методам розвивального навчання. Він сформулював мету застосування методу навчання як правильний розподіл навчального матеріалу, системне його розташування, що полегшує як передачу, так і засвоєння. Справедливо вважаючи, що вчитель повинен бути не тільки педагогом, а й дослідником, він рекомендував сміливіше запроваджувати самостійні письмові роботи, забезпечувати тісний зв'язок школи з громадським життям рідного села, краю, залучати учнів до красназавчої діяльності. Самостійні роботи були надзвичайно важливими в роботі земських шкіл, оскільки активізували розумовий розвиток дітей, формували спостережливість, навчали послідовно викладати свої думки.

Демократична діяльність М. О. Корфа викликала вороже ставлення до нього з боку реакціонерів серед землевласників і ладного чиновництва. У 1872 р. його було забалотовано на земських виборах і він мусив виїхати з улюбленого села в еміграцію до Швейцарії. Живучи там, він не втрачав зв'язок з Батьківщиною і продовжував свою педагогічну діяльність. Після повернення у 1880 р. до своєї садиби він продовжив педагогічну працю і активно пропагував відкриття недільних повторювальних шкіл. В останні роки життя М. О. Корфу довелося пережити переслідування реакційними колами у пресі. Це було пов'язано з тим, що московська міська управа запросила його балотуватися на вакантну посаду завідувача місцевих народних училищ. Усі

випробування підірвали здоров'я М. Корфа. 13 листопада 1883 року він помер у Харкові «від остаточного життєвого знесилення». Однак нащадки не забувають його великий внесок у розбудову освіти в Україні і в усій Російській імперії.

Отже, М. О. Корф уперше організував і вдосконалив працю малокомплектних початкових шкіл-«тризимок», забезпечив їх методичний супровід, запровадив недільні школи, запропонував пересувні школи. Органічно поєднавши досвід передової педагогічної думки Європи і власні напрацювання, барон Корф прагнув раціонально й гуманно організувати навчання школяра і працю педагога. Він багато зробив для поліпшення матеріальної бази сільських шкіл і бібліотек, дарував їм як автор власні книги, посібники, залучив для допомоги освіті заможних меценатів-покровителів, започаткував учительські з'їзди, активний обмін передовим досвідом. До цього його спонукало ряд чинників, передусім глибоке почуття обов'язку перед країною і народом, яке в династії баронів Корфів було визначальним для всіх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар. Л. С. Корф Микола Олександрович / Л Бондар // Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн 1: навч. посібник/ за ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2004. – С. 346-352.
2. Кушніренко І., Жилінський В. Напівзабуті імена. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2004. – 118 с.
3. Песковский М. Л. Барон Н.А. Корф. Его жизнь и общественная деятельность. – СПб., 1893.
4. Сухомлинська О. В. Передне слово / Ольга Сухомлинська // Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн 1: навч. посібник/ за ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2004. – С. 3-7.

Ol'ha Buduhai,

*Associate Professor in the Department of Foreign languages at Bila Tserkva
National Agrarian University, PhD in Linguistics, associate professor*

DESCENDANT OF BARON OF WESTPHALIA MYKOLA OLEKSANDROVYCH KORF AND HIS CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN UKRAINE

Summary:

The article deals with the role and peculiarities of educational activities of the descendant of Baron of West Germany Mykola Oleksandrovych Korf (1834-